

NEKDANJI DEŽELNOKNEŽJI GOZDOVI NA PRIMORSKEM

Dr. Vlado Valenčič (Ljubljana)

Že več piscev se je ukvarjalo s preteklostjo primorskih gozdov in skušalo razložiti nastanek kraških goličav v deželi, kjer so še pred stoletji tla bila pokrita z gozdovi. Literatura, ki je obravnavala pogozdovanje primorskega krasa, ni mogla pustiti vprašanja po vzrokih popolnoma ob strani. Skoraj vsi pisci se strinjajo v ugotovitvi, da sta imeli Goriška in Istra pred nekaj stoletji še lepe gozdove, da pa je prekomerno in neracionalno izkoriščanje gozdove uničilo. Največ krivde za opustošenje in uničenje primorskih gozdov pripisujejo Benetkam, ki so trošile velike količine lesa iz teh gozdov (1). Italijanski zgodovinopisec Istre pa zavrača kot zgodovinsko napačno trditev, da so bile Benetke vzrok opustošenja gozdov (2). Pri tem se sklicuje na veliko skrb Benetk za varstvo gozdov; posebni uradi so bili ustanovljeni za nadzorstvo nad gozdovi. Od XV. stoletja naprej so bili izdani številni gozdni redi, ki so urejevali njihovo izkoriščanje. Benussi zvrča krivdo za opustošenje gozdov na Čiče, ki so brez reda sekali in pripravljali drva, s katerimi so kupčevali. Njihovo uničevalno delo so nadaljevale črede ovac in koz, katere so pasli v izsekanih gozdovih (3). Tudi Müllner je vzel Benečane v zaščito, češ oni vendar niso mogli izsekavati cesarskih gozdov; istih misli je Guttenberg, ko je ugotovil, da Benečani niso bili posestniki primorskih gozdov razen v obrežnem delu Istre, ki je ostal vedno še dokaj dobro zaraščen (4).

Namen tega članka je, da v glavnih potezih oriše gospodarstvo z deželno-knežjimi oziroma, kot so jih pozneje imenovali, cesarskimi gozdovi na Primorskem od XVI. do začetka XIX. stoletja. V tem razdobju so posestne razmere ostale v glavnem nespremenjene, državno gozdno upravo pa so pri gospodarstvu vodili bolj vsakokratni fiskalni interesi kot skrb za ohranitev gozdov.

Gozdovi, njihova uprava in stanje

Posestne pravice v začetku novega veka. Goriška je leta 1500 prišla pod Habsburžane, potem ko je umrl zadnji goriški grof; del Istre in Trst sta že prej pripadala avstrijskim vladarjem, drugi del Istre pa je bil pod beneškim gospodvom. Na ozemlju, ki je bilo pod avstrijsko oblastjo, so deželni knezi imeli gozdove kot svoj regal, to je vladarju pridržano pravico. Gozdni regal naj bi vladarju zagotovil vse denarne dohodke od izkoriščanja gozdov. Instrukcija cesarja Maksimilijana iz leta 1505 na gozdarja v Gorici prepoveduje sekanje v gozdovih na Goriškem, ki so prej pripadali goriškim grofom (5). Skrb za gozdove se je povečala pod vladjo Ferdinanda I., ki je uredil upravo deželnoknežjih gozdov na Primorskem. Že leta 1522 je bil izdan prvi gozdni red, urejeval je tudi lesno trgovino z Benetkami (6). Leta 1531 so glavarji v Gorici, Trstu, Gradiški, Reki, Tolminu, Maranu, Devinu, Pazinu in Senju dobili v izjavo gozdni red in jim je bilo naročeno, naj vsak poroča, katere gozdove upravlja (7). Gozdni redi so vsebovali navodila za gospodarstvo z gozdovi. Izdani so bili običajno, ko je vladar postavil gozdnega nadzornika (gozdnega mojstra) v deželi, z gozdnim redom mu je dal predpise za opravljanje njegovih nalog. Tak obširen gozdni red za Istro, Furlanijo in Kras je bil izdan 15. junija 1541, ko je bil imenovan Volbank Patron za gozdnega mojstra (8).

V gozdnem redu iz leta 1541 so naštetih gozdovi, do katerih si je deželni knez lastil pravico na podlagi svojega gozdnega regala. Ker gozdov v Furlaniji ne vključujem v to razpravo, jih v naslednjem ne bom navajal. Od gozdov v Istri

so omenjeni Grdo Selo in Kršikla (pri Pazinu), Sv. Petar u Šumi, Gradišče, Pičen, pod Novim gradom (Podgrad) pri Vodica, Črni kal, Moščenice, gozdovi pri Voprincu in Voloski, gozd Učka, od gozdov na Krasu Devin in na Goriškem Panovec pri Gorici, Sabotin, omenja se tudi gozd nad Gorico in sekanje lesa v bovških gozdovih. Gozdovi na Goriškem so manj določno označeni, najpomembnejši gozd na Goriškem, Trnovski gozd, ni naveden, dasi je bil po drugih virih konec XV. in v začetku XVI. stoletja deželnoknežja last. Po gozdnem redu iz leta 1522 je Trnovski gozd segal prvotno do Solkana; Lah, ki so izdelovali razno leseno posodo, so v njem zanetili ogenj in gozd je zgorel dve milj daleč v hrib (9). Gozdni red ne upošteva tržaških gozdov, ki so bili v tistem času zaradi intenzivnega izkoriščanja že skoraj v celoti uničeni. Leta 1521 je cesar Ferdinand I. dovolil Trstu, da krije potrebo po stavbnem lesu in drveh v državnih postojnskih, devinskih, rihemberških in švarceneških gozdovih. Zdi se tudi, da je prišlo do sporov med mestnim mancipijem in cesarsko vlado, ko se je ta hotela vmešavati v upravo mestnih gozdov (10). Med pomembnejšimi gozdovi, ki jih gozdni red iz leta 1541 izrecno ne navaja, bi bilo omeniti še gozdove zastavljenih deželnoknežjih gospodstev Socerb in Švarcenek (Završnik) na Krasu in gozd Dletvo pri Klani (11).

Na ozemlju Istre, ki je bila pod gospodstvom Benetk, so bili gozdovi že od nekdaj namenjeni, da dajejo predvsem les za ladje. Beneška gozdna zakonodaja XV. stoletja je proglasila večino občinskih in tudi zasebnih gozdov za narodno imovino (12). Nekateri izmed važnejših istrskih hrastovih gozdov, ki so dajali les za gradnjo ladij, so ostali do najnovejše dobe skozi ves čas v državni lasti in so se ohranili v dobrem stanju. Med temi naj bo omenjen le največji, gozd pri Motovunu.

Istrski gozdovi. Preden je vladar izdal gozdni red, je običajno naročil, naj se ugotovi stanje v posameznih gozdovih. Na podlagi teh ugotovitev je gozdni mojster dobil navodila, kaj naj ukrene, da zavaruje gozdove pred morebitnim uničevanjem in zagotovi deželnemu knezu primerne dohodke. Tako daje tudi gozdni red iz leta 1541 sliko o takratnih gozdovih in njihovem izkoriščanju.

Gozdova Grdo Selo in Kršikla sta bila skoraj izsekana in deloma izkrčena za njive in travnike. V gozdovih je bilo še precej lesa za drva, ki ga je prejšnji gozdni mojster dovoljeval sekati proti plačilu daca, kar je povzročilo prekomerno izkoriščanje. Sekali niso le lesa za drva, temveč tudi lepe hraste in drugo drevje. Na pobudo deželnoknežjih komisarjev je pazinski glavar leta 1541 prepovedal splošno sekanje; podložnikom je bilo dovoljeno, da se v gozdu preskrbujejo z lesom za domače potrebe, z drvni in stavbnim lesom. Pravice do lesa, ki jih je imel pazinski glavar v gozdu, so ostale neokrnjene. Gozdni red je to prepoved potrdil s pristavkom, da se v bodoče gozd ne sme spreminjati v polje ter se mora od že posekanega lesa odmeriti in izterjati dac.

Pretirano sekanje in krčenje gozdov je bilo ugotovljeno tudi okrog Sv. Petra, kjer je bilo precej krivde na opatu tamkajšnjega samostana, ki je pospeševal spreminjanje gozdov v njive. Iz posebne milosti do samostana je vladar dovolil, da izkrčeno polje ostane, prepovedal pa je nadaljnje sekanje. Podložnikom iz Žminja je bilo dovoljeno, da posekajo in prodajo 200 sežnjev drv in z izkupičkom zgradijo tabor. Cesarski komisarji so v gozdu pri Gradišču našli lep gradbeni les, zato je bilo naročeno, naj se ta gozd goji. Zlasti benečanskim podložnikom naj se ne dovoli, da bi v njem sekali. Če bi jih v gozdu zalotili, naj jim zaplenijo les, toda naj ga ne sežgejo, kot so to že enkrat storili. Veliko škodo so v gozdovih delali pičenski podložniki, s krčenjem so uničevali lepo drevje in gozd preurejali v polje. Ker so kljub prepovedi gozdnega mojstra izkrčeno zemljo obdelovali in so sploh bili neposlušni napram svoji gosposki, so zaslužili težko kazen. Zaradi nji-

hove velike revščine jim je bila naložena kazen le v znesku 100 renskih goldinarjev, katere so morali uporabiti za vzdrževanje svojega tabora.

Lastniki lupoglavskega gospostva so gospodarili z gozdovi, kot bi bili njihova izključna last. Na škodo deželnega kneza so jih pustošili in krčili za polje. Ob zadnjem pregledu so cesarski komisarji pozvali lupoglavskega lastnika, naj plača dac od 2000 sežnjev lesa. Kot se vidi iz lupoglavskega urbarja za leto 1523, so imeli v teh gozdovih podložniki pravico do drv in gradbenega lesa ter tudi pravico do paše (13). Deloma so bili gozdovi močno izsekani, kmetje so si na posekah uredili njive. Na izkrčenem zemljišču je nastala nova vas. Del zemljišča, kjer je bil gozd posekan, ni več zarasel, na njem so kmetje kosili seno. Drug gozd ni do našal posebnih koristi, ker je ležal visoko in je bil kamnit. Kjer je bil gozd, je po izsekavanju nastal pašnik, paša ovčjih čred pa je preprečevala, da bi zemljišče ponovno zaraslo z drevjem.

Glede gozda pri Moščenicah je gozdni mojster dobil naročilo, naj skrbi za prodajo drv; dohodki gozdov pri Veprincu in Voloskem pa so bili prepuščeni za plačo državnim uradnikom. Za gozd na Učki je nek benečanski podjetnik ponujal 7000 goldinarjev, če bi smel sekati po svoji volji in les spravljati do morja. Ta ponudba ni bila sprejeta, ker so se tamkajšnji podložniki preživljali v veliki meri z različnimi lesnimi izdelki, izsekanje gozda pa bi uničilo njihov gospodarski obstoj.

K r a š k i g o z d o v i. Gozd pri Vodicach Pod Novim gradom (nad današnjim Podgradom) je mejil na benečanski teritorij; prej je spadal pod benečansko gospostvo in so si Benečani prizadevali, da si ga zopet prisvoje. Zato je gozdni red iz leta 1541 naročal gozdnemu mojstru, naj na ta gozd posebno pazi in ne dovoli ne Benečanom ne drugim, da bi v gozdu sekali brez plačila lesnega daca. V gozdovih pod Novim gradom so deželnoknežji komisarji našli dva benečanska tesarja, ki sta izdelovala vesla. Ugotovili so, da so Benečani posekali mnogo lesa v gozdovih brez vednosti in dovoljenja ter da je propadlo v gozdu okrog 1500 vesel, za katera je prejšnji gozdni mojster dal posekati drevje.

V gozdovih devinskega gospostva so rasli veliki hrasti, ki jih podložniki polati zaradi velike vročine ne bi mogli pogrešati, pozimi pa zaradi močnega vetra. Zato naj veliki hrasti ostanejo; da pa bo imela blagajna deželnega kneza kaj koristi, naj se v teh gozdovih sekajo in prodajajo drva. Kmetom naj se dovoli sekanje lesa, morajo pa posekan les zvoziti k Sv. Ivanu (pri Devinu), kjer naj nakladajo les na ladje in ga za primerno ceno prodajo gozdnemu mojstru ali pa njegovemu pomočniku. Že pred tem so se devinske občine pri deželnem knezu pritožile, ker je devinski glavar dovolil Tržačanom sekati drva na njihovi gmajni, dasi je to nizko drevje pripadalo njihovim kmetijam. Les so potrebovali zase, pozimi so imeli tam svojo drobnico v stajah; če ne bodo imeli lesa, tudi ne bodo mogli gojiti brajd. Lesovje je sedaj posekano do njiv. Do tedaj je bilo v devinskem gospostvu še dosti hraščevja, kajti urbar iz leta 1524 vsebuje določbe o plačevanju žirnine in devinska občina je v svoji pritožbi omenjala, da gojijo hrastje zaradi žira (14).

G o r i š k i g o z d o v i. Gozd Panovec je bil ponekod izkrčen za travnike, bilo je posekanega nekaj hrastovja, tudi sečnja drv v tem gozdu ni potekala v redu. Mestoma je bil gozd gosto zaraščen z nekoristnim lesovjem, ki je oviralo rast lepega drevja. Gozdni mojster je dobil naročilo, naj da gozd izčistiti. Prepovedana je bila paša prašičev in druge živine, ker je bilo to za gozd škodljivo. Do tedaj si je goriški glavar lastil žirmino v tem gozdu, dasi do tega ni imel pravice; za naprej je bilo dovoljeno nabiranje žira proti plačilu; dovoljenja je dajal gozdni mojster. Goriški glavar se je smel v gozdu zalagati z drvni za svoje domače potrebe, za to je smel uporabljati le že podrto, za ladje in druge namene nepri-

merno drevje. Ker je bilo v gozdu še vedno veliko hrastovih dreves, nekaj je bilo tudi podrhtih, je bilo komisarjem v instrukciji naročeno, naj poiščejo kupce za ta les.

V gozdu na Sabotinu so posekali večjo množino lesa za kurjavo. Mnogo tega lesa je propadlo, ležal je raztresen po gozdu in zgnil. Ko so bili komisarji v gozdu, so našli še okrog 500 sežnjev drv, ki bi se dala koristno uporabiti. Gozdni mojster je dobil naročilo, da ta les spravi v denar; če to ne bi bilo mogoče, naj ga uporabi za žganje oglja ali apna. V bodoče naj se v tem gozdu ne seka, ker so drugi gozdovi okrog Gorice itak skoraj izsekani.

Nad Gorico je bil gozd, v katerem so v velikih množinah tesali vesla za galeje; od vesla za galeje je bilo treba plačati 5 krajcarjev dace, od vesla za gondolo pa 2 krajcarja.

O stanju bovških gozdov gozdni red iz leta 1541 ni vseboval neposrednih podatkov, pač pa ugotovitev, da deželni knez zlasti želi prodajo lesa iz teh gozdov. Komisarji in gozdni mojstri so dobili posebne instrukcije za sklenitev pogodbe z nekim beneškim trgovcem. Predvideno je bilo, da bo posekano 20.000 do 30.000 sežnjev, ki bi jih po Soči plavili mimo Gorice v Fiumicello ali v kak drug kraj. Navodila vsebujejo jamstva, ki bi jih moral dati kupec za izpolnitev pogodbe. Če ne bi prišlo do pogodbe, naj bi komisarji razmislili, s kakšnimi stroški bi se plavil les po Soči, koliko bi stala postavitve vodnih grabelj in drugih naprav, potrebnih za plavljenje, ter če je pričakovati dobiček pri tem poslu. Komisarji naj tudi poizvedo, ali bo mogoče najti kupce že v Fiumicellu, ali pa bo treba les spravljati še v Benetke.

Izkoriščanje gozdov in prodaja lesa

Tolminski in bovški gozdovi. Ko je cesar Ferdinand I. leta 1533 ustanovil gozdni urad za goriško grofijo, Kras in Istro in je bil imenovan prvi gozdarski mojster, je le-ta dobil nalogo, da poroča, kako bi se dali gozdovi izkoriščati in kaj bi se dobilo s prodajo lesa v Benetke. Do tedaj je šel les v Benetke predvsem iz laže dostopnih istrskih in kraških gozdov, tedaj pa so se pričeli ukvarjati z načrti, da bi izkoristili za kupčijo gozdove na Tolminskem in Bovškem. Po cesarjevem ukazu so zgradili na Bovškem cesto in so strugo Soče usposobili za plavljenje lesa. Pri Tolminu so na Soči in na Tolminki postavili grablje, da so lovile plavljeni les; grablje ter druge naprave za ustavljanje lesa so bile zgrajene pri Gorici. Gozdarski strokovnjaki iz Zgornje Štajerske in Tirolskega so bili poslani v deželo, da so izdelali načrte in vodili dela pri gradnji omenjenih naprav (15).

V drugi polovici XVI. stoletja se je izkoriščanje bovških in tolminskih gozdov razvilo v velikem obsegu. Leta 1575 je bila z nemškim konzulom v Benetkah in dvema njegovima družabnikoma sklenjena pogodba za izkoriščanje omenjenih gozdov. Pogodba je določala, da se mladih, nedoraslih dreves ne sme sekati, da je treba pospraviti iz gozdov od vetra podrto drevje, sekalo naj bi se tudi drevje na teže dostopnih krajih, ki bi jih določila gozdna uprava. Deželnemu knezu je ostala pravica do drevja za vojno opremo in orodje, kot jesen, brest in podobno.

Za izvedbo te pogodbe so bile izvršene razne priprave. Pri mlinu v Gradiški je bila zgrajena žaga, pod Logom in pod Solkanom so bile v Soči odstranjene skale, ki so ovirale tok vode, ojačene so bile grablje na Soči pri Tolminu, druge grablje so bile postavljene na Tolminki, končno sta bili zgrajeni dve žagi, ena ob novih grabljah, druga na Idrijci. Pogodba sicer ni bila izvedena; država je

razrešila družabnike vsake obveznosti. Ni znano, ali je bil vzrok v pomanjkanju sredstev ali preveliki stroški, tudi ne, v kakšni obliki je potekalo nadaljnje izkoriščanje gozdov.

V naslednjih letih so se dela na ureditvi sočine struge nadaljevala, da bi se olajšalo plavljenje lesa. Pri visokih vodah je šlo mnogo lesa v izgubo, ker ga ni bilo mogoče ustaviti ter ga je narasla reka odnesla v morje. Zaradi skalnate struge ter številnih čeri, v katere so zadevala plavajoča debla, se je mnogo lesa razbilo oziroma poškodovalo. Zato je bilo sklenjeno, da se odstranijo vse številne ovire, zlasti še med Kobaridom in Mostom na Soči ter pod Kanalom. Ko so bila ta dela opravljena, je postala Soča plovna za splave od Kobarida do Gorice. Pristanišče v Fiumicellu, ki je bilo zvezano s Sočo po posebnem kanalu, je bilo določeno za lesno skladišče.

Ko je bilo vse to pripravljeno, so iz bovških in tolminskih gozdov dotekale velike množine lesa. S tem lesom se je preskrbovala tudi Gorica, največ ga je šlo seveda v Benetke. Pet žag, dve v Tolminu in sicer ena na Soči, druga na Idriji, tretja v Podgori pri Gorici ob grabljah, četrta pod Gradiško in zadnja v Fiumicellu, je žagalo in dobavljalo deske za deželo in za izvoz na Beneško. Razen tega so isti gozdovi dobavljali les za vesla in jarbole (16).

Sekanje v gozdovih na Tolminskem je presegalo pravo mero. Posekano je bilo več drevja, kot so ga mogli spraviti do Soče, ter je zgnilo v gozdu. Po nekaj desetletjih neusmiljenega izsekavanja se že slišijo glasovi o uničenih gozdovih. Bovški glavar je v začetku XVII. stoletja tožil goriškemu gozdnemu nadzorniku, kako se brez potrebe seka in se gozdovi pokončujejo. Prosil je, naj si jih nadzornik sam ogleda ter kaj ukrene v njihovo zaščito, toda ta ni ukrenil ničesar (17). Podložniki iz Soče so tamkajšne gzdove ne glede na mlado drevje popolnoma izsekali. Od Nadiže so prihajali na Tolminsko benečanski podložniki in so gospodarili v gozdovih, kot bi bili njihovi. Verjetno je bovški glavar obvestil o stanju gozdov tudi dvorno komoro, kajti posegla je vmes in gozdni nadzornik je bil izmenjan, goriškemu glavarju pa je bilo naročeno, naj novega nadzornika pri njegovem delu podpira (18).

Nekako do srede XVII. stoletja je bil — če smemo zaupati virom — premor v izkoriščanju gozdov na Tolminskem. Šele v šestdesetih letih se je našla družba podjetnikov, ki je obnovila kupčijo z lesom. Iz leta 1662 je ohranjen zapis o zgradbah, ki so jih zakupniki gozdov v ta namen vzdrževali. Dvoje grabelj je bilo na Trebuši, ena na Idriji; imeli so štiri žage in veliko lesno skladišče, zgrajeno ob Zdobi na beneškem ozemlju, do kamor so po Soči plavili les, namenjen za prodajo v Benetke (19). Izsekavanje gozdov, ki je bilo v XVI. stoletju osredotočeno v dolino gornje Soče in Tolminke, je bilo torej v naslednjem stoletju prenešeno v gozdove, ki so težili k Trebuši in Idriji. Verjetno je torej, da so bili gozdovi v gornji soški dolini po temeljitem izsekavanju tako izčrpani, da se niso tako kmalu opomogli.

Po intenzivnem izkoriščanju skozi dve stoletji so bili tolminski gozdovi v začetku XVIII. stoletja temeljito izsekani. Z omejitvijo sečnje je vlada skušala doseči, da bi se stanje izboljšalo. V nekaterih gozdovih na Tolminskem je bila prepovedana vsaka sečnja. Tolminski grofje so zase in za svoje podložnike uveljavljali pravice do lesa in paše v deželnoknežjih oziroma, kot so jih pozneje imenovali, cesarskih gozdovih. Da bi se nepotrebno sekanje ustavilo, je leta 1744 tolminski grof prepovedal izvoz lesa na Beneško pod globo 25 gld. za voz (19).

Na eni strani so bila prizadevanja za varstvo in očuvanje gozdov, na drugi strani pa se je še vedno pojavljala želja po izkoriščanju, ki bi prineslo nekaj dohodkov v državno blagajno. Sredi XVIII. stoletja so zopet oživel načrti za

izsekavanje gozdov ob gornji Soči na Bovškem in plavljenje lesa po Soči, bili pa so slabo premišljeni in nestrokovno izvedeni.

V Stračicah pri Gorici so v Soči napravili iz velikega števila hrastovih drogov grablje, ki naj bi lovile les, plavljen po reki. V istem kraju je bilo pripravljeno skladišče, kjer naj bi se les hranil. Toda prej so bile grablje, ki so zadržavale del lesa, tudi v gornjem toku Soče in na njenih pritokih, grablje v Gorici so bile zgrajene tako, da so zadržavale le del lesa, ki je plaval mimo, ostali les se je ustavljal pri četrth grabljah v Fiumicellu. Sedaj je vsa sila vode in lesa pritisnila na edine grablje v Stračicah, pri prvi narasli vodi so bile grablje predrte in reka je les odplavljala v morje. Ko je gozdni nadzornik nekaj let pozneje zopet sprežil vprašanje izkoriščanja gornjesoških gozdov, je dvorna komora v spominu na škodo, ki jo je imela pri prejšnjem poskusu, dala za 1000 gld. neki laški družbi v zakup sekanje v bovških in trebuških gozdovih. Pogodba je bila sklenjena za 28 let; družbi je bilo dovoljeno sekanje vseh vrst lesa, stavbnega, za deske in drva, po nakazilu gozdnega urada v Gorici v cesarskih gozdovih na Krnu, v Slapišču, v Tolminki, ob Zalaščici, v stari in novi Kneži, v Bači in na Petrovem brdu. Družba se je zavezala, da bo mlado drevje varovala. Podjetniki so zopet zgradili pri Stračicah naprave za ustavljanje lesa, zgrajen je bil poseben kanal, v katerem naj bi se doplavljeni les zbiral. Toda tudi tokrat se podjetje ni posrečilo, le malo lesa je našlo pot v kanal, večino je tok odnesel v morje. Plavajoča množica lesa pa je povzročila veliko škodo na mlinih ob Soči ter je poškodovala most čez reko in druge naprave ob vodi. Vlada je nato plavljenje lesa po Soči prepovedal. Vkljub temu neuspehu je družba zaključila posel z velikim dobičkom (20). Tedaj je država zadnjikrat poskusila v večjem obsegu z izkoriščanjem tolminskih in bovških gozdov.

Zanimivo je, da v zvezi z omenjenimi gozdovi ni slišati ničesar o izsekavanju Trnovskega gozda, ki se je ohranil s 17.000 orali kot največji državni gozd na Goriškem. Razlog je brez dvoma v težji dostopnosti, na njegovem področju ni vodotokov, ki bi jih bilo mogoče uporabiti za plavljenje, drug način transporta pa na večje razdalje takrat še ni bil mogoč.

G o z d o v i o k r o g G o r i c e. Po obsegu ne sicer velik — meril je le okrog 670 oralov — toda zaradi bližine Gorice ter zaradi hrastovega drevja je bil pomemben gozd Panovec. Upravitelji deželnoknežjih gozdov so imeli z njim največ skrb, da so ga zaščitili pred izkoriščanjem od neupravičencev. Sam goriški glavar, ki bi bil poklican, da gozd ščiti, je bolj kot drugi delal v njem škodo, v Panovcu je dal žgati oglje. Enako je bilo z gozdom na Sabotinu (21). Da bi povečal dohodke deželnega kneza iz gozdov, je eden izmed prvih gozdnih nadzornikov na Goriškem uvedel davščino na razne lesne izdelke, ki so jih izdelovali podložniki na območju Trnovskega gozda ter tudi na drva, ki so jih Goričani dobivali iz Panovca. Ti ukrepi so seveda vzbudili nevoljo pri prizadetih meščanih in kmetih. Leta 1547 so deželni stanovi poslali posebnega odposlanca k cesarju Ferdinandu, da bi dosegel ukinitve davščine na drva. Vendar se to ni zgodilo, davščina je bila pozneje še zvišana.

Gozdni nadzornik je slabo stanje gozda Panovca pripisoval pretiranemu izkoriščanju po plemstvu, ki je živelo v Gorici. Deželni stanovi so z ogorčenjem zavračali tako obdolžitve in kazali na veliko število posekanih hrastov, ki so jih porabili za napravo vodnih grabelj na Soči. Omenjali so tudi, da je bilo dvema beneškima podanikoma dovoljeno posekati precejšnjo količino hrastovja, ki je bilo odpeljano v sovražno deželo. Vlada je na pritožbo stanov leta 1566 poslal komisarje, da ugotovijo stanje gozdov in zaslišijo podložnike. Glede na poročilo komisarjev je deželni knez odločil, da lahko plemstvo in duhovščina goriške gro-

fije dobivata drva iz Panovca proti plačilu 6 krajcarjev za voz oziroma krajcar za tovor. Iz drugih gozdov je bilo plemstvo upravičeno dobivati za lastne stavbe potreben les brez vsake davščine; les za sečnjo je odkazoval gozdni urad (22).

Ob plavljenju lesa po Soči se je Gorica preskrbovala s potrebnim lesom na bližnjem sočinem bregu. Tedaj je bilo prepovedano, da bi se kdorkoli preskrboval z drvni v Panovcu. Stanovi so se sicer pritožili pri vladarju, toda brez uspeha (23). Ko je plavljenje lesa iz Tolminskega prenehalo, je bila prepoved sečnje v Panovcu ukinjena, plemstvo ga je zopet pričelo prekomerno izkoriščati. V začetku XVII. stoletja je bil Panovec zelo opustošen, primanjkovalo ni le takih dreves, ki bi bila primerna za gradbo mostu čez Sočo, temveč celo manj kvalitetnega lesa. Zato je bilo dovoljeno iz gozda prodajati le tak les, ki ni bil sposoben za javne gradnje. Ker je tudi ta ukrep omogočal pretirano sekanje, je dvorna komora sečnjo ponovno prepovedala, zaradi pritožb pa je ostala prepoved v veljavi le nekaj let. Iz Panovca so dobivale drva tudi razne cerkvene ustanove in mestni špital, novi jezuitski kolegij si je ravno tako zagotovil preskrbo v tem gozdu. Da bi ščitil Panovec, je gozdni nadzornik odkazoval koristnikom sečnjo v drugih gozdovih. Z odtujitvijo dela kanalskega teritorija ter gospoštav Švarcenek, Rihemberk in Vipava se je v deželi znatno zmanjšal obseg kameralnih gozdov. Deželni stanovi so se vkljub ustavljeni sečnji v Panovcu še vedno potegovali za plemstvo, da bi od tam dobivalo drva. Plemiči so hoteli imeti zagotovljeno količino lesa, ki so ga potrebovali, in se niso zadovoljili, da bi se jim morebiti od časa do časa dodeljevalo drugače nekoristno ali slabo raščeno drevje. Dvorna komora pa ni mogla priznati stanovom pravice do zemljišča, ki je bilo last deželnega kneza. Po ugotovitvi, da dotedanje prepovedi niso pripeljale do uspeha, je komora leta 1642 za dvajset let ustavila sekanje v Panovcu, po preteku te dobe pa je prišlo že v pozabo, da se je plemstvo preskrbovalo z drvni iz tega gozda (24).

Nekaj desetletij je imel Panovec mir in se je medtem dobro opomogel. Nov pomen je dobil v času merkantilizma, ko se je avstrijska vlada trudila, da razvije zunanjo trgovino in je v ta namen podpirala prizadevanja za zgraditev mornarice. V začetku XVIII. stoletja je bilo hrastovje v Panovcu rezervirano kot gradbeni les za potrebe vojne mornarice (25). Cesar Karel VI. je dovolil tudi Orientalski kompaniji, da vzame iz gozda les, potreben za ladje; za račun družbe je bilo tedaj posekanih 1607 hrastov. Les iz Panovca se je uporabljal še za razne gradbe v javnem interesu, tako za mostove in za odvijalnice svile v Furlaniji (26). Isti gozd je dal veliko lesa za vodne grablje na Soči, ki so jih zgradili sredi XVIII. stoletja za ustavljanje iz tolminskih gozdov plavljenega lesa (27).

Leta 1719 je vojni ladjedelniški mojster pregledal gozdove na Kranjskem in Primorskem, da bi ugotovil, če je v gozdovih drevje, ki bi se moglo uporabiti pri gradnji ladij (28). V svojem poročilu je omenjal tudi hrastov gozd Log ob Lijaku; čeprav močno izkoriščen, je bil tedaj predviden predvsem za kritje potreb po ladijskem lesu. Leta 1724 so cenili, da je v gozdu okrog 7000 dreves, sposobnih za gradbo ladij; les iz tega gozda je bil odkazan Orientalski kompaniji (29).

Konec XVI. stoletja je gozdni nadzornik obrnil svoj pogled na vipavske gozdove. Dobil je podjetnika, s katerim je sklenil pogodbo za les v teh gozdovih. V pogodbi, sklenjeni leta 1593, se je podjetnik zavezal, povrniti vso škodo, ki bi jo povzročilo plavljenje lesa po Vipavi (30).

Kraški gozdovi. V XVI. stoletju je bil kras še pokrit s hrastovimi gozdovi, ki so dajali les v Benetke. Ohranjeno je dovoljenje iz leta 1524, ki ga je dal cesar Ferdinand svojemu poslaniku v Benetkah, da sme v cesarskih gozdovih na beneški meji posekati hrastovega lesa za 10 galej, če Benečani dovolijo lomiti na njihovem ozemlju kamenje za gradbo mesta Marano v Furlaniji. Te hraste so

sekali v gozdovih Švarceneka, Rodika, Gotnika pri Zabičah in v pazinski grofiji. S tem pa kupci niso bili zadovoljni, zahtevali so, naj se jim odkaže les v Panovcu, vicedom pa je nastopil zoper to zahtevo (31).

Izvoz hrastovega lesa v Benetke se je razvijal tudi po nezakonitih poteh. Ob pregledu socerbskega gospostva je bilo ugotovljeno, da so podložniki naskrivaj sekali hraste na svojih in na skupnih zemljiščih ter v gozdovih in jih vozili naprodaj v bližnja beneška mesta brez strahu pred kaznijo, dasi so imeli pravico do lesa le za domače potrebe. Posestniku zastavljenega gospostva je bilo v imenu vladarja naročeno, naj tako neupravičeno izkoriščanje gozdov prepove in pazi, da se z lesom ne bo tihotapilo, krivce naj kaznuje z zaporom ob kruhu in vodi za nekaj dni in tudi s telesnimi kaznimi (32).

V drugi polovici XVI. stoletja so bili socerbski hrastovi gozdovi verjetno še dobro zaraščeni; družbe tujih podjetnikov so prevzemale sekanje lesa. Listine iz leta 1573 govorijo o sekanju v gozdu nad Podgorjem, kjer so podložniki prišli v spor s podjetniki, ki so si lastili za svojo živino krmo na travnikih, katere so uživali domačini. Med dohodki socerbskega zemljiškega gospostva je bila žirnina, kar dokazuje razširjenost hrastovja v tem okolišu (33). Gozdove socerbskega, švarceneškega, postojnskega in premskega gospostva so prvotno zelo čuvali; ker so ležali blizu morja, so les v teh gozdovih hranili za primer, da bi bilo treba zgraditi vojno brodovje. Ohranili so se, dokler ni gozdni nadzornik z odobritvijo deželnega kneza sklenil z Benečani kupčije, ki je napravila socerbskim in švarceneškim gozdom veliko škodo. Beneški podjetniki so hoteli poseči še v postojnske gozdove, kar pa je bilo pravočasno preprečeno (34).

K švarceneškemu gospostvu so spadali bukovi in hrastovi gozdovi, ki so bili verjetno precej obsežni. Urbar za leto 1574 navaja bukove gozdove: Globnico pri gradu, med Sežano, Povirjem in Lokvo, pri vasi Barka in pod gradom Švarcenek ter še druge, ki jih nisem mogel lokalizirati. Kot žirnino so morali dajati podložniki iz Rodika, ki so gonili prašiče na pašo 18 mernikov ovsa, če je obrodil hrastov ali bukov žir. Drugi podložniki in podložniki drugih gospostev so plačevali žirnino v denarju in sicer po starosti prašiča 2 do 4 krajcarje. V gozdovih je bil soseskam odkazan njihov zavod (to je gozdni delež) ter paša.

V urbarju so tudi opisane dolžnosti imetnika zastavljenega posestva glede gozdov. Gozdove je moral gojiti; podložnikom ali drugim ni smel dovoliti, da bi sekali lepo ali mlado drevje. Kdor bi potreboval stavbni les za svoje potrebe, naj se mu odkaže staro drevje. Za drva naj se dodeljuje le slab les, gnilo, od vetra podrto in suho drevje ter grmičevje, od katerega ni druge koristi. Mlado drevje pa je treba ščititi (35). Verjetno so bili gozdovi že precej razredčeni, ker sicer taka navodila ne bi bila potrebna. Podoba je tudi, da predpisi za varstvo gozda niso vselej zalegli. Leta 1586 je imetnik gospostva Švarcenek tožil, da so kozji pastirji zoper vladarjevo in njegovo prepoved posekali mnogo drevja in napravili veliko škodo. Na drugi strani so se podložniki pritožili pri deželnem knezu, da jim imetnik gospostva brani postaviti apnenico (36).

Leta 1622 so bila zastavljena gospostva Socerb, Švarcenek in Novi grad prodana takratnemu imetniku Benvenuto Petazziju. Deželni knez si je pri prodaji izrecno pridržal svoj regal, združen s temi posestvi in svoje pravice do gozdov (37). Skozi XVII. stoletje so se ti gozdovi vsaj še delno ohranili, njihove posestne in lastninske razmere so pa postale nejasne, kar je dajalo povod za neupravičeno izkoriščanje. Kránjski višji rudarski sodnik je leta 1669 po prejetem nalogu poročal dvorni komori o stanju gozdov v zvezi s potrebami rudarstva. Na koncu svojega poročila je omenjal lepe bukove gozdove novigradskega gospostva na beneški meji. V tem gospostvu si je vsaka vas ali soseska lastila gozdič, kjer so bili tudi

lepi hrasti, vredni eden k drugemu 1 do 3 gld. Gospostva jim lastnine niso priznala. Po mnenju rudarskega sodnika bi bilo treba to hrastovje ohraniti za primer, če bi se gradile ladje, in se ne bi smelo uničiti. Zato tudi ni moglo biti last gospostev, temveč je sodilo k rezerviranim gozdovom. Gospostvo Švarcenek je tedaj imelo še velik in lep gozd, ki bi mogel dajati les za ladje (38).

V prvi polovici XVIII. stoletja je vlada odločno posegla v izkoriščanje socerbskih, švarceneških in novigradskih gozdov. Hotela je, da bi ti gozdovi preskrbovali Trst, zlasti tržaško garnizijo, z drvmi. Tedanji gozdarski nadzornik na Primorskem, Janez Črnič (Zernich), ki je imel nalogo, da pripravi primerno zalogo drv za potrebe Trsta, jih je hotel preskrbeti iz rezerviranih gozdov na krasu. Leta 1733 si je ogledal gozdove od Učke do Črnega kala in je našel veliko starega hrastovja, ki se je moglo uporabiti za drva. Pričel je v gozdovih sekati, toda upravitelj socerbskega gospostva je s silo odgnal delavce, poslane sekati drva, in jim odvzel njihovo orodje. Ko so hoteli pozneje posekani les odpeljati, ga ni bilo več. Lastnik Socerba in Švarceneka je svojim podložnikom prepovedal, da bi vozili drva v Trst. Gospostva so trdila, da se gozdovi s tem izsekavanjem uničujejo. Glede na odpor lastnikov gospostev je vladar naročil notranjeavstrijski vladi in komori, naj razčisti vprašanje lastništva gozdov.

Socerbski upravitelj je v pritožbi na kranjskega deželnega glavarja trdil, da so gozdovi last markiza Turinetti de Priè, ki je bil takrat lastnik Socerba, in pa vaščanov. Gozdovi so bili po njegovi navedbi majhnega obsega in so komaj zadostali za njihove potrebe. Trdil je tudi, da v tamkajšnjem okolišu ni nikakih cesarskih gozdov. Če bo gozdarskemu nadzorniku dovoljeno sekati kakor hoče, ne bo kmalu nobenega drevesa več. Sicer pa so, kot je pripomnil socerbski upravitelj, podložniki itak za potrebe tržaške garnizije posekali in zvozili v Trst več sto vozov drv. Tudi socerbski podložniki sami so se pritoževali pri kranjskem deželnem glavarju, da je dal gozdni nadzornik Črnič sekati v njihovih gozdovih, kjer so se za svoje potrebe preskrbovali z drvmi in gradbenim lesom, čeprav so v redu dobavljali za tržaško vojaštvo tedensko 12 voz drv (39).

Omenjeni spor med lastniki in podložniki socerbskega, švarceneškega in novigradskega gospostva je brez dvoma zanimiv. Navadno so oblasti, ki jim je bilo poverjeno varstvo gozdov, nasprotovale sekanju, da bi preprečile prekomerno izkoriščanje, v tem primeru so ugovarjali lastniki oziroma podložniki, ki so gozdove uživali. Razlog spora je bil vsaj deloma v nejasnih lastninskih pravicah; verjetno pa so bile zaloge lesa v teh gozdovih še zadostne, ker sicer pritisk oblasti ne bi bil razumljiv. Odpor lastnikov in podložnikov kaže ne le na obrambo dozdevne ali resnične lastninske pravice, temveč tudi na bojazen, da bi zaradi sekanja za Trst moglo nastati pomanjkanje lesa za lastne potrebe. Razpoložljivi viri ne odkrivajo, kakšni so bili takrat gozdovi na krasu nad Trstom proti Učki, vendar o popolnem iztrebljenju tedaj ni bilo govora. Iz starega opisa gospostva Moccò (Fünfenberg) v Zaveljski dolini, h kateremu so spadali obronki in planota istrskega krasa od Boršta do Jelovice na meji Buzeta v dolžini 3 milj, se vidi, da so bila pobočja v začetku XVIII. stoletja še pokrita z gozdovi. Žirnino za hrastov žir je gospostvo dajalo v zakup za 80 gld., kar dokazuje, da je moralo biti še dosti hrastovja. Preden so pričeli kras pogozdovati v drugi polovici prejšnjega stoletja, je gozd izginil, planota je bila podobna kamnitemu morju (40).

Istrski gozdovi. V istrskih gozdovih so imeli Benečani neposrednejši vpliv na izkoriščanje gozdov. Del Istre je itak spadal pod beneško gospostvo ter je postal lesno oskrbovališče za Benetke. Največji del svojega hrastovega lesa je morala beneška Istra dobavljati v Benetke za ladjedelnštvo in druge potrebe, istočasno jih je morala preskrbovati z drvmi (41). Po gozdnih redih, izdanih v XV.

stoletju, je bil ves gradbeni les pridržan za vojno mornarico. V nizkih gozdovih je bila v navadi kratka, 8—12-letna obhodnja, v srednjih gozdovih so praviloma gojili drevje za gradbeni ladijski les. Popolno izsekavanje je bilo prepovedano in paša v gozdovih omejena (42). V XVI. stoletju je bil napravljen gozdni kataster, dežela je bila razdeljena v gozdne okoliše in nadzorstvo nad gozdovi poverjeno posebnim gozdnim nadzornikom, ki so se rekrutirali iz ceha beneških ladijskih tesarjev. Ni verjetno, da bi ti nadzorniki mogli kaj vplivati na izboljšanje gozdov, saj so bili predvsem usmerjeni na izkoriščanje in ne na vzdrževanje gozdov.

Številni in strogi predpisi, ki jih je beneški senat izdal za varstvo gozdov, so bili brez dvoma le izraz skrbi za gozdove, ki so že propadali (43). Iz beneških časov so se v Istri ohranili nekateri za ladjedelstvo pridržani hrastovi gozdovi, ki so ostali v državni lasti. Nadzorstvo nad drugimi gozdovi je pozneje popustilo in propadanje se je nadaljevalo. Ko so Benetke v drugi polovici XVIII. stoletja zopet dale napraviti gozdni kataster, so bili gozdovi z ladijskim lesom pridržani za pomorstvo in so ostali pod državnim nadzorstvom, ostali gozdovi so bili prepusteni užitcu (44). Kakšno je tedaj bilo stanje istrskih gozdov, kaže drakonski zakon; gozdni čuvaji so morali ubiti vsako kozo, ki so jo našli v gozdovih (45).

Neposredni vpliv beneškega poseganja je mogoče ugotoviti tudi pri gozdovih v avstrijskem delu Istre. Razdelitev dežele na beneško in avstrijsko gospodstvo je dajala zaradi dolge in nedoločene meje povod za razne spore pri izkoriščanju gozdov in pašnikov (46). V gozdnem redu za Istro, Furlanijo in Kras iz leta 1541 je navedenih več primerov benečanskega poseganja v deželnoknežje istrske gozdove, ki so bili že zgoraj omenjeni. Brez dvoma so bili Benečani pomembni izkoriščevalci teh gozdov, dasi ni mogoče trditi, da je bilo to izkoriščanje predvsem samovoljno. Kot interesent za les iz istrskih gozdov so tedaj prihajale v poštev v prvi vrsti Benetke, zato so deželni knez oziroma njegovi gozdni organi prepustili Benečanom izkoriščanje gozdov, če so hoteli imeti od teh gozdov koristi. Iz tega razloga je deželni knez ščitil podjetnike, katerim je bilo prepuščeno sekanje v njegovih gozdovih. Plavljenje lesa po Raši je povzročilo nekaj škode, zato so se prizadeti deželani pritoževali in delali težave trgovcem, ki so dali kupljeni les plaviti. V gozdnem redu iz leta 1541 je bilo gozdnemu mojstru naročeno, naj poskrbi, da se vse ovire odpravijo, da ne bi prepodile kupcev.

Na krčenje istrskih gozdov in zmanjšanje gozdne površine je v precejšnji meri vplivalo spreminjanje gozda v polje in travnike. Nekaj primerov na ozemlju lupoglavskega gospodstva je omenjal gozdni red iz leta 1541. Tudi viri iz druge polovice XVI. stoletja navajajo izsekavanje in ureditev polja v gozdu med Sv. Petrom v Šumi in Žminjem. Gozd je s tem utrpel veliko škodo, vladarju so svetovali, naj gozd zaščiti in kmete, tudi tiste, ki so se na zemlji naselili, prežene iz gozdnega območja. Deželni knez pa je imel pomisleke zoper preprost odvzem že obdelane zemlje. Kranjskemu vicedomu je bilo naročeno, naj poižve pri pazinskem glavarju in lastniku Lupoglava ter zasliši podložnike o njihovih potrebah in ugovorih. Ugotovile naj bi se njihove dajatve. Vladar je hotel tudi vedeti, v kakšnem času se bi dal vzgojiti zaščiten gozd, kaj in koliko bi se iz gozda dobivalo in kje bi podložniki pasli živino, če bi jim zemljišče odvzeli za gozd. Iz virov se ne vidi, da li je v tej zadevi prišlo do kakšnih ukrepov (47).

Podložniki in gozdovi

Gozdni red iz leta 1541 je vseboval nekaj splošnih določb glede izkoriščanja gozdov po podložnikih in glede gozdne paše. Uporaba lesa iz skupnih gozdov za domače potrebe je bila dopuščena, kot je bila že prej v navadi, toda ta pravica

se ni smela razširiti na gradbeni les, les za orodje in na požiganje gozda. Ker delajo kože in druga drobnica s pašo v gozdovih škodo mlademu drevju, naj se paša odpravi tam, kjer imajo podložniki možnost drugačne paše razen v gozdovih. Tam pa, kjer primanjkuje pašnikov, je zmerna gozdna paša dovoljena na krajih, kjer je najmanj škodljiva.

Pravice podložnikov v raznih deželnoknežjih gozdovih niso bile v konkretnih primerih tako jasne in določene, da ne bi nastajali spori glede njihovega obsega in izvajanja. Že iz prvih let habsburške vlade na Goriškem je pritožba sosesk Solkan, Št. Maver in Šinitz (?), da jim lovski mojster — bilo je še pred uvedbo funkcije gozdarskega mojstra — brani sekati les na Sabotinu. Te pravice so soseske dobile na svojo prošnjo še od goriških grofov, ker so se zavezale, opravljati tri dni lovske tlake (48).

V XVI. stoletju so pričeli okrog Gorice v večjem obsegu kultivirati pašnike in jih pretvarjati v vinograde. Zato se je površina pašnikov zmanjšala. Ker so se istočasno uveljavljale prepovedi paše v deželnoknežjih gozdovih, so podložniki občutili pomanjkanje paše. Kmetom v Solkanu je bilo prepovedano, pasti na bližnjem hribu Sv. Valentina, soseskam ob Lijaku do Oseka pa je bila vzeta stara pravica paše v Logu (49). V nastalem sporu je končno vladar odločil, čeprav pravice sosesk Osek, Šempas, Sv. Mihael in Ozeljan niso bile jasne, naj obdržijo užitek paše v gozdu in pravico do neporabnega drevja, dolžni pa so gozd ohraniti v dobrem stanju in opravljati običajno tlako (50). Ker so soseske preveč sekale, je bil gozd sredi XVII. stoletja zelo razredčen in je grozilo popolno opustošenje. Zato je na predlog gozdnega nadzornika dvorna komora hotela leta 1643 soseskam prepričati nadaljnje poseganje v ta gozd, toda soseske so se z zaslombo svojega zemljiškega gospoda dejansko uprle poskusu, da bi gozd prešel v neposredno posest dvorne komore (51). Spori so se ponovili v prvi polovici XVIII. stoletja, gozdni nadzornik Černič soseskam ni dopuščal užitka lesa in paše v gozdu, ki so ga imele za svojo staro pravico (52). Zdi se, da so mogli podložniki v vseh sporih uveljaviti svoje stališče, kajti gozd Log je bil končno do malega izkrčen in pretvorjen travnik, katerega del je ostal kameralna last (53). V začetku XVIII. stoletja pa je imel, kot je bilo že omenjeno, precej za hladjedelstvo sposobnega drevja.

Na območju Trnovskega gozda okrog Lokavca in Črnega vrha se je prebivalstvo ukvarjalo z izdelovanjem sodov, brent in druge podobne posode. Za te izdelke je bilo treba plačevati dac mitničarju v Podkraju. Za take izdelke iz krajev, ki so težili proti Kanalu, so dac plačevali solkanskemu mitničarju (54). Iz tega se vidi, da so bile pravice podložnikov do užitka v deželnoknežjih gozdovih omejene, poraba lesa za obrt in kupčijo je bila podvržena dajatvam. V začetku XVII. stoletja je bila zaradi zvišanja dohodkov iz deželnoknežjih gozdov uvedena nova davščina na gradbeni les. Goriški deželni stanovi so zoper to davščino ugovarjali, nakar je deželni knez leta 1612 odločil, da so podložniki med Sočo, Vipavo in Hubljem nove davščine oproščeni. Ko je bila pozneje v XVIII. stoletju uvedena davščina na gradbeni les v višini 4 soldov na seženj, je zadela tudi prebivalstvo tostran Soče. Prizadevanja deželnih stanov, da bi pri vladarju dosegli oprostitev, so ostala brezuspešna (55).

Omeniti je treba tudi spreminjanje gozdov v druge kulture. Vasem Livek in Breginj pri Kobaridu, ki sta bili podložni Benečanom, je senat v začetku XVII. stoletja dovolil, da smejo svoje skupne pašnike in gozdove potrebiti in spremeniti v travnike in polja. Tudi na Tolminskem so tedaj pričeli podložniki krčiti gozdove in delati novine, ne da bi hoteli plačevati od teh zemljišč davek. Leta 1628 je vlada prepovedala krčenje, do takrat napravljenе novine so bile sprejete v urbar

iz leta 1633. Po večini so bile novine sredi gozdov iztrebljene senožeti in so tvorile redkokdaj prave travnike ali njive (56).

Večja potrošnja v Gorici in pomanjkanje lesa v njeni najbližji okolici sta bila razloga, da je bilo treba drva dovažati tudi iz bolj oddaljenih državnih gozdov. Kupčija s temi drvami je bila prvotno v rokah podložnikov, ki so jih v gozdovih verjetno precej poljubno sekali in jih prodajali po prostih cenah. Sredi XVIII. stoletja je bila — najbrž, da bi imela kameralna blagajna nekaj koristi od te kupčije — svobodna sečnja prepovedana in pridržana gozdnemu uradu. Določene so bile cene za prevoz in prodajna cena drv. Nekaj let je imel sečnjo v zakupu celo gozdarski mojster, nekaj časa je erar opravljal ta posel, pozneje je bil zopet dan v zakup. Podložniki so bili dolžni s svojo vprežno živino po določeni ceni prevažati drva na mestno skladišče. Preskrba z drvami ni vedno v redu potekala; med zakupniki in gozdnim nadzornikom so nastajali spori, ko je za sečnjo odkazoval vedno teže dostopne gozdne dele, kar je oteževalo prevoz in zviševalo prevozne stroške. Vladar se je končno naveličal teh sporov in je leta 1779 skladišče drv ukinil ter dovolil kmetom svobodno kupčijo, smeli so voziti in prodajati les, komur so hoteli, le da so plačali zahtevano sečnino (57).

Na Tolminskem je država v začetku XVIII. stoletja zaščitila nekatere gozdove, ki so bili precej izsekani, nekaj let sta bili v teh gozdovih prepovedani sečnja in paša. Zoper tako prepoved je nastopil tolminski grof kot zemljiški gospod in je uveljavljal svoje in svojih podložnikov pravice v cesarskih gozdovih. Trdil je, da imajo vsi podložniki v cesarskih gozdovih pravico do paše, nekatere soseske tudi brezplačno pravico do drv, za gradbeni les pa proti plačilu sečnine. Leta 1732 je cesar Karel VI. izdal nov gozdni red, s katerim je bilo med drugim prepovedano v gozdovih s koso kositi travo ter pasti ovce in koze. Kmetje so se takim prepovedim upirali; ker je primanjkovalo pašnikov, jih niso upoštevali. Zato je vlada obnavljala predpise, ki naj bi obvarovali zaščitene gozdove pred uničenjem (58). Tedaj so bili imenovani za Goriško in Kras 3 novi gozdarji, da bi nadzorovali zelo opustošene, tako iglaste kot hrastove gozdove (59).

Na območju devinskega gospostva so se preskrbovali z lesom podložniki nekaterih vasi goriškega sodnega okoliša. Sekati so smeli le za svoje potrebe in ne za prodajo, morali pa so dajati devinskemu glavarju letno star ovsa. Podložniki iz okoliša komenskega in rihemberškega sodišča so za sekanje drv morali dajati devinskemu gospostvu štiri mernike goriške mere ovsa, županu pa še kokoš za nadzorstvo, da ni nihče drug sekal, razen kdor se je za to pogodil (60).

Gozdne pravice, ki so jih imeli podložniki pri prvotno zastavljenih deželno-knežjih, pozneje prodanih gospostvih Socerb, Švarcenek in Novi grad, sem že omenil. Omejene so bile na preskrbo drv in deloma tudi gradbenega lesa za domače potrebe. Vir iz konca XVI. stoletja omenja spor med podložniki in zastavnim imetnikom švarcenskega gospostva, ki jim je branil pasti koze v gozdovih, vir iz začetka XVII. stoletja pa govori o krčenju gozdov in urejanju rovt. Stališče glede paše koz v gozdovih se je pozneje spremenilo. Gozdni nadzornik Černič je dal leta 1735 pobiti dve kozi v gozdovih, katere je imel za cesarske; markiz Turri-netti de Priè, lastnik socerbskega in novigradskega gospostva, pa za svojo last. Zemljiški gospod se je postavil za svoje podložnike. Trdil je, da koze redijo že oddavnaj in je kozjereja za njihovo gospodarstvo nujno potrebna. Če podložniki ne bi smeli imeti koz, bi morali zapustiti te revne kraje. Gozdovi zaradi kozjereje niso trpeli nikake škode in so v najlepšem stanju (61).

Večje pravice, kot so jim pripadale, so si lastili podložniki gotniškega in drugih gospostev v kameralnem gozdu Dletvo pri Klani. V gozdu je bil lep hrastov in tudi drugačen les; drevje je bilo sposobno za ladjedelstvo. Dasi bi podložniki

mgli kriti svoje potrebe po lesu v drugih gozdovih, so sekali in pustošili v tem gozdu ter v Padežnici (pod notranjskim Snežnikom proti Čabranski polici). Sekali niso le lesa za razne lesne izdelke, namenjene za kupčijo, temveč tudi mlado drevje in vejevje za krmljenje svoje drobnice; pasli so v gozdovih in jih krčili za pašnike in travnike (62). Ponovne prepovedi sekanja in paše ter grožnje s kaznimi v prvih letih XVI. stoletja kažejo, da jih podložniki niso dosti upoštevali. Več kot sto let pozneje je bil položaj obraten. Lastnik gospostva Gotnik je uveljavljal proti gozdnemu nadzorniku Černiču pravico do lesa, paše in ribolova na območju gozda Dletvo. V vlogi na kranjskega deželnega glavarja leta 1739 se pritožuje, da gozdni mojster seka v tem gozdu, ki spada k njegovemu gospostvu, drva za reško garnizijo in mu s tem povzroča veliko škodo v njegovih gozdnih pravicah in pravicah do žirnine (63).

V gozdovih lupoglavskega gospostva so se podložniki preskrbovali z lesom za svoje potrebe, v teh gozdovih je bila razširjena paša drobnice; tudi krčenje gozdov in spreminjanje gozdne površine v druge kulture je v nekaterih krajih zavzelo večji obseg. V beneškem delu Istre so gozdovi rabili razen za potrebe domačega prebivalstva tudi za preskrbo Benetk, tako z ladijskim lesom kot z drvimi. Gozdovi z lesom, pridržanim za ladjedelstvo, so ostali pod nadzorstvom države, drugi pa so bili od konca XVIII. stoletja naprej prepuščeni koristnikom (64).

Propad gozdov in njegovi vzroki

Od časa, ko je bil v prvi polovici XVI. stoletja imenovan gozdarski mojster za upravo deželnoknežjih gozdov v Istri, Furlaniji in na krasu, pa do začetka XIX. stoletja je šlo gospodarstvo s temi gozdovi skozi razne stopnje. Na vseh stopnjah je mogoče ugotoviti prizadevanje gozdnih oblasti, da bi gozdovi prinašali dohodke deželnoknežji komori. To prizadevanje je bilo močnejše kot želja po ohranitvi gozdov in varstvu pred opustošenjem. Prepovedi, ki so imele namen, da podložnikom omejijo ali preprečijo sekanje v deželnoknežjih gozdovih, so bile izdane predvsem v interesu kameralne blagajne. Njeni interesi so bili tudi mero-dajni za izkoriščanje gozdov.

Slika, ki smo jo dobili o izkoriščanju gozdov, nikakor ni enotna. Koristnikov primorskih gozdov je bilo več, v raznih obdobjih so prevladovali različni. Zato ne moremo posledic v stanju gozdov naprtiti le enemu, ker tudi vzrok za opustošenje gozdov in nastanek krasa ni bil le eden.

Brez dvoma je pretirana trditev, da je bil glavni razlog pokončanja gozdov prehudo izsekavanje in prodaja lesa v Benetke. Gotovo je bil zlasti v XVI. in deloma še v XVII. stoletju izvoz lesa pretežno usmerjen v Benetke. Ta izvoz je tudi dal pobudo, da so se začeli izkoriščati tedaj še neizkoriščeni gozdovi, med temi tudi gozdovi na Bovškem in Tolminskem. Beneškim trgovcem je bila v mnogih primerih pogodbeno oddana sečnja v deželnoknežjih gozdovih. Benečani so včasih neupravičeno posegali v te gozdove, vendar taki primeri niso mogli biti pogosti, mogoči so bili le pri obmejnih gozdovih, zlasti glede katerih je bila razmejitev in državna pripadnost sporna. Tudi se mi ne zdi dokazana trditev, da so Benečani sistematično spremenili v kras zemljo na meji med avstrijsko monarhijo in beneško republiko od Učke proti Buzetu čez Predloko in Socerb do Žaveljske doline, to je do meje tržaškega mestnega ozemlja. Kot smo videli, so dokaj številni viri, ki pričajo, da so še v XVIII. stoletju bili gozdovi na tem ozemlju. Kolikor so bili primorski gozdovi posredno ali neposredno izkoriščeni za Benetke, je to bilo, izvzemši neupravičeno poseganje, s privoljenjem deželnega kneza in deželnoknežjih gozdarskih organov, ki jim je bila poverjena skrb za te gozdove. Namen gozdarskih

organov ni bil le, ščititi gozdove pred neupravičenim izkoriščanjem, temveč tudi skrb za dohodke kameralne blagajne. V njenem interesu je bilo, da se pri izkoriščanju upošteva potrebe Benetk. Pred uveljavljanjem gozdnega reda iz leta 1531 je bilo glavarjem v primorskih mestih naročeno, naj pazijo, da ne bi nasprotovali pogodbi med avstrijskim vladarjem in beneško republiko, kar bi moglo povzročiti ugovore Benečanov. Gozdni red iz leta 1541 ravno tako kaže, da se je deželni knez oziral na koristi kupcev lesa. Izrečena je bila domneva, da so Benečani bolj ščitili gozdove na svojem ozemlju in skušali čim bolj črpati avstrijske (66). Mogoče je bila ta domneva pravilna, vendar pade glavna odgovornost za izkoriščanje gozdov za Benečane na deželnega kneza in njegove organe.

Krčenje gozdov z namenom, da bi se spremenili v druge kulture, ni odločilneje spremenilo gozdne površine. Sodeč po virih, se je to sicer tudi dogajalo, tako v nekaterih istrskih kot tudi goriških gozdovih, toda gozdna površina je bila s takim krčenjem prizadeta sorazmerno le v manjši meri. Sicer so gozdovi dajali prebivalstvu drva in potreben gradbeni les, izkoriščanje za ta namen pa je moglo le v gozdovih v bližini mest, n. pr. Trsta, Gorice in Reke, zaradi večje porabe znatneje vplivati na njihovo stanje. V Trnovskem gozdu so pridobivali les za razne lesne izdelke, ki so jih tamkajšnji domačini pripravljali za kupčijo. Od gozda so v veliki večini živeli podložniki na južnih obronkih snežniškega pogorja ter okrog Kastva in Veprinca, ki so vozili v Reko in druga obmorska mesta les za ladjedelstvo in izdelovali razne ladijske priprave in orodje, kar so prodajali deloma naprej v Dalmacijo in Benetke (67).

V času merkantilizma je bilo gozdno gospodarstvo podrejeno njegovim ciljem, jačanju gospodarske moči države z razvojem lastnega brodogradništva, s pospeševanjem industrije in aktivne zunanje trgovine. Cesar Karel VI. je leta 1717 prepovedal izvažati v Benetke in druge države les iz pridržanih cesarskih gozdov okrog Trsta, Reke, Senja, Gorice in iz gozdov gospostev v Kastavščini, Pazinščini, na Goriškem, v Furlaniji in na Kranjskem. Prepoved je bila utemeljena s potrebo, da je les pri roki, če bi hotel kak trgovec graditi ladje. V tistih letih se je za izvajanje programa avstrijske merkantilistične politike ustanovljena Orientalska kompanija vrgla takoj na izkoriščanje gozdov v deželah ob Jadranskem morju. Družba je dobila za dobo 20 let izključno pravico graditi nad 60 čevljev dolge ladje. Podložnikom je bila sečnja hrastov brez cesarskega dovoljenja prepovedana. Gozdni mojstri so morali vsako leto pregledati cesarske in druge gozdove ter poročati, koliko dreves je mogoče posekati. Le družba je smela dobiti les, sposoben za največje ladje. Podložniki pa so morali dajati vprežno živino za prevoz lesa do morja. Orientalska kompanija je hrastov les z velikim dobičkom izvažala tudi v druge države, kar je vzbujalo kritiko, ker so imeli tak izvoz za škodljiv domačemu gospodarstvu (68). Nekaj primerov izkoriščanja primorskih gozdov po vzhodni družbi je bilo že navedenih. Iz njih se ne vidi kakšna posebna skrb za varstvo prizadetih gozdov, temveč le njihova podreditev takratni državni gospodarski politiki. V gozdovih na planotah nad Reko je bilo hrastovje posekano predvsem za ladjedelstvo v prvi polovici XVIII. stoletja, ladijski les je šel na Reko in od tod po morju največ v italijanska obmorska mesta (69).

Razen lesa za trgovino in brodogradništvo so morali primorski gozdovi zalagati z drvami in drugim lesom pristanišči Trst in Reko. Merkantilistična politika je razvoj obeh mest pospeševala, pomnožilo se je prebivalstvo in s tem je narasla tudi potrošnja lesa. Zdi se, da so tedaj kraški gozdovi že s težavo preskrbovali Trst in Reko z drvami; omenjali smo že spore gozdarskega mojstra z raznimi zemljiškimi gospostvi, ki so bila prizadeta zaradi sekanja v gozdovih njihovih območij. Dvorna resolucija je hotela k preskrbi Reke in Trsta pritegniti tudi kranjske podložnike.

Toda kranjski deželni stanovi so se tej zahtevi uprli, češ dvorna komora ima sama koristi od kameralnih gozdov, iz katerih prodaja les tujcem, predvsem Benečanom, ubogi kranjski prebivalci pa imajo v gozdovih le pravico do lesa za svoje potrebe, ne pa za kupčijo (70).

Kakšno stališče je merkantilistična gospodarska politika zavzemala do gospodarstva v primorskih gozdovih, kaže tudi dovoljenje, ki ga je cesarica Marija Terezija leta 1746 dala ljubljanskemu trgovcu Mateju Francu Perru za tovarno pepelike. Postavitev tovarne za pepeliko v deželnoknežjih gozdovih avstrijskega Primorja je bila dovoljena za 15 let; pet let je imel Perr izključno pravico izdelovati pepeliko, pozneje bi jo smeli proizvajati tudi drugi podjetniki za prodajo izven dežele. Perr bi dobil odkazani les brezplačno, plačevati bi moral le običajno mitnino. Država se je zavezala, skrbeti za gozdna pota, podložniki bi bili dolžni opravljati morebitno majhno tlako z vožnjami, stroške za delavce bi nosila polovico država, polovico podjetnik (71). Iz razpoložljivih virov se ne da posneti, da li so načrt sploh začeli izvajati. Podeljeno dovoljenje odkriva, da je uprava kameralnih gozdov, kadar je pričakovala koristi, podpirala ta intenzivni in v tedanjih razmerah za gozdove škodljivi način izkoriščanja.

Na drugi strani je treba priznati, da so bili izdani v XVIII. stoletju zakoni, ki naj bi preprečili uničenje gozdov. Zakon od 23. novembra 1771 za gozdove na Kranjskem, Krasu, Pivki in v avstrijski Istri je vseboval za tisti čas zelo primerne določbe o gozdnem gospodarstvu, toda kot prejšni in tudi poznejši predpisi za varstvo gozdov je ostal skoraj brez učinka zaradi pomanjkanja zadostnega nadzorstva (72). Med ukrepe za zaščito gozdov so sicer sodile tudi prepovedi sekanja hrastovega lesa, ki je bil sposoben za ladjedelstvo in je bil rezerviran za potrebe mornarice. Vendar, ko je bil rezervat leta 1824 ukinjen, ker je prevladovalo mnenje, da obstoječi predpisi dajejo dovolj jamstva za varstvo gozdov, je bila ta dragocena vrsta drevja v primorskih gozdovih že redka. Po tej ukinitvi so angleški in francoski trgovci pospravili še zadnje ostanke majhne hrastove zaloge v nekaterih kameralnih gozdovih (73). Skoraj popolno iztrebljenje hrasta je zadelo ravno gozdove na krasu, ki jih je sestavljalo predvsem hrastje.

Uničevanje primorskih gozdov se je torej nadaljevalo še v preteklem stoletju. Državni gozd na Sabotinu je bil na golo posekan v dvajsetih letih XIX. stoletja, nato pa je gozdna uprava v želji za dohodki dala poseko v zakup za ovčjo pašo. To je trajalo do leta 1836, ko svet tudi za pašo ni bil več sposoben. Sabotin je postal kras, da ni mogel biti hujši. Gozdna uprava tedaj ni dobila več zakupnika, ki bi hotel plačevati izključno zakupnino v znesku 1 gld 40 kr. Gozdar Koller se je zavzel za popolnoma opustošeno zemljišče, uspelo mu je, da je na njem vzgojil srednji gozd (74).

Tudi v Čičariji, to je v nekdanjem podgradskem sodnem okraju, so bili gozdovi izsekani in svet spremenjen v kras šele v prejšnjem stoletju. Bukove gozdove so na tem ozemlju pričeli izkoriščati v času francoskega gospostva, pripravljali so drva za prodajo v Reko in Trst. V kratkem času so bili gozdovi uničeni, zlasti ker je izsekavanju sledila neomejena paša koz in ovc (75).

Zdi se mi, da nastanka in razširjanja kraških goličav brez upoštevanja paše sploh ne moremo razložiti. Izkoriščanje primorskih gozdov od XVI. stoletja naprej, sprva za izvoz na Beneško ter pozneje za potrebe Reke in Trsta ter za Orientalsko kompanijo je poleg sekanja za potrebe podeželskega prebivalstva gotovo razredčilo gozdove na krasu. Težko si je misliti, da bi to izkoriščanje, ki je brez dvoma slonelo na neke vrste prebiralni sečnji, ustvarilo goloseke, katerih posledica je bil kras. Bolj verjetno je, da so sekali že odraslo drevje take kvalitete, kot je pač ustrezalo namenom, za katere naj bi bilo uporabljeno. Pri takem izko-

riščanju bi bilo mogoče naravno obnavljanje gozdov, če ne bi bilo drugih vzrokov, ki so razvoj mladega drevja v hrastovih gozdovih na kraških tleh zavrli. Ta vzrok je mogla biti le paša.

Ugotovitev časa, v katerem so nastajale goličave na površinah, nekdam pokritih z gozdovi, bi mogla marsikaj prispevati k odkrivanju okoliščin, ki so spremljale spreminjanje gozda v pašnike ali celo v neproduktivna zemljišča. Vendar so ta vprašanja še premalo raziskana, zato se moramo zadovoljiti le z bolj splošnimi ugotovitvami.

Že v virih iz XVI. stoletja je mogoče zaslediti omembe, ki kažejo na obstoj krasa na gozdnih tleh. Lupoglavski urbar iz leta 1523 omenja gozd Planik, ki leži visoko, je kamnit in ne daje posebne koristi (76). V tem gozdu ter tudi v drugih gozdovih lupoglavskega gospostva so podložniki pasli drobnico. Urbar navaja število glav, ki so jih pasli v posameznih gozdovih; ta števila so šla v stotine. Pašo omenjajo urbarji iz XVI. stoletja tudi v gozdovih švarcencškega gospostva, kjer so bili nekateri hribi označeni kot pašniki za ovce (77). Zelo verjetno je, da so ti pašniki nastali na nekdanjem gozdnem zemljišču. Gozd in pašo najdemo združeno v okolišu devinskega gospostva v gozdu Dletvo ter drugih gozdovih med Snežnikom in Klano (78).

Izsekavanje gozdov, združeno s pašo, je postopoma povzročilo posledice, ki so se pokazale v nastajanju kamnitih, golih kraških zemljišč, deloma uporabnih za pašnike, deloma popolnoma nerodovitnih. Proti koncu XVII. stoletja so taka zemljišča na krasu zavzemala že večji obseg. O tem pričuje Valvasor v svojem popisu Notranjske in avstrijske Istre. Govoreč o notranjskem krasu, ki sega od Senožeč in Lož pri Vipavi do Jadranskega morja, slikovito opisuje značilno kraško pokrajino, kjer se milje daleč vidi le sivo kamenje in malo zelenja, ter jo primerja s kamnitim morjem. Vendar raste ponekod med kamenjem najbolj plemenita trava, ki rabi živini za pašo, kajti prebivalstvo ima v nekaterih krajih mnogo živine. Mestoma ni nikakega drevja ter zelo malo polja. Gaberk, pokrajina med Senožečami in Trstom je brez trave in brez prsti, le golo kamenje. Zgornja Pivka od Vrem in Silertaborja do Jablanice in Klane je deloma kamnita, deloma pokrita z gozdovi. V Čičariji med Socerbom in Novim gradom redijo mnogo živine, zemlja je dobra in rodovitna, čeprav v nekaterih krajih kamnita; Novi grad sam je obdan s kamnitim hribovjem. Med Socerbom in Klancem je lep gozd, ki razveseljuje oko, grad Socerb je zgrajen na visokem in strmem kamnitem griču. Okrog Devina je povsod samo kamenje in skalovje.

Istrska pokrajina okrog Reke v pogledu krasa ni zaostajala. V Kastavščini in okrog Učke je bilo po Valvasorjevem pričevanju še precej gozdov, saj se je prebivalstvo deloma z gozdom preživljalo, toda kraški, zelo kamnit je bil svet okrog Klane, Lovrane, Voloskega, Veprinca, Lupoglava in zlasti v okolici Skalnice (79).

K prepričanju, da je paša v kraških gozdovih in sploh na kraških tleh največ pripomogla do popolnih goličav, nas mora navesti razširjena reja drobnice, posebno ovac. Za dobo pred XIX. stoletjem sicer nimamo podatkov o številu drobnice v Primorju, pač pa dokazujejo drugi viri, ki smo jih že omenjali, da je imela ovčereja zelo pomembno vlogo v gospodarstvu dežele. Po štetju leta 1857, za katero imamo podatke tudi po sodnih okrajih, je bilo na Goriškem 51.754 ovc in 9278 koz, v Istri brez otokov pa 232.590 ovc in 5645 koz (80). Pri prejšnjih štetjih je bilo število ovac še višje. Zanesljivost teh popisov je sicer manjša, verjetno je slonela deloma le na cenitvah, toda težko je verjeti, da bi bile številke previsoke, prej bi pričakovali, da so prenizke. Saj je uradna publikacija k tedanjim statističnim rezultatom pripominjala, da je popis živine nepopolno izveden in da je stanje izkazano vsaj pa 25% prenizko. Pri številu ovc vrhu vsega niso bila upošte-

vana jagnjeta, katerih je bilo do 20% (81). Od celotnega števila drobnice je leta 1857 odpadlo na Tolminsko 24.059 ovc in 8791 koz, na goriški kras (sodna okraja Komen in Sežana) pa 15.333 ovc. V Istri sta sodna okraja Podgrad in Volosko imela 47.195 ovc in 2587 koz, okraj Buzet 34.731 in Pazin 34.931 ovc.

Ker nam za dobo pred XIX. stoletjem manjkajo ustrezajoči podatki o številčnem stanju drobnice na Goriškem in v Istri, je težko z gotovostjo presoditi, kakšen je bil razvoj. Zelo verjetno je, da je ta razvoj šel več ali manj vzporedno z razvojem prebivalstva. Istra je v XV. in XVI. stoletju izgubila zaradi kuge in vojn veliko ljudi; obsežna področja so bila neobljudena. Avstrijska vlada in beneška republika sta si prizadevali, da privabita novih naseljencev. Pričeli so se priseljevat Čiči, ki so prihajali iz balkanskih dežel pod turško oblastjo, to doseljevanje je trajalo do začetka XVII. stoletja. Čiči so se ukvarjali predvsem z ovčarstvom, gonili so svojo drobnico iz kraja v kraj in iskali pripravnih pašnikov (82). Tudi domače prebivalstvo je naraščalo, kmetije so se delile in množile; iz podružnikov (kajžarjev) so se razvijale prave kmetije (83). Z naseljevanjem in naraščanjem prebivalstva ter nastajanjem novih kmetij so bili dani pogoji za naraščanje števila živine, zlasti drobnice. Na kraških tleh je obdelovalne zemlje sorazmerno malo, zato so možnosti kmetijstva omejene. Nove življenjske možnosti je mogla nuditi naraščajočemu prebivalstvu le živinoreja, predvsem ovčereja. Večje črede ovac so zahtevale večje površine pašnikov, ki jih je bilo mogoče razširjati le na račun gozdne površine. V prvi fazi se je paša razširila verjetno na gozdove. Ker so dozorelo drevje izsekali, pasoča se drobnica pa je preprečevala rast mladega drevja in s tem naravno obnavljanje, je bil sčasoma gozd na takih tleh popolnoma iztrebljen in nastopili so vsi pogoji zakraševanja in nastajanja kraških goličav. Najbrž tudi ni manjkalo primerov namernega krčenja gozda, da bi se povečala pašniška površina. Saj so v snežniških gozdovih še v preteklem stoletju ovčarji iz Istre in Krasa, ki so pasli tod preko poletja, na mnogih mestih zažgali gozd, da bi si pridobili boljše pašnike (84). Razen domačih čred so se v Istri pasle pozimi tudi črede ovac iz sosednih kranskih okrajev, v začetku XIX. stoletja je n. pr. samo iz nekdanjega premskega okraja prezimovalo v Istri okrog 6000 ovac (85).

Po vsem tem moramo priti do zaključka, da izsekavanje ni bilo neposreden vzrok za popolno uničenje nekdanjih deželnoknežjih gozdov na kraških tleh. Izsekavanje je bilo le prva stopnja na tej poti. Gozdovi so se postopoma redčili in propadali; končni rezultat pa je bil kras, ker zaradi paše v gozdovih ni bilo možnosti za njihovo naravno obnavljanje.

Viri

(1) Ludwig Dimitz, *Oesterreichs Wald und Waldwesen vor dem Jahre 1848*. Oesterreichs Forstwesen 1848—1888. Wien 1890, str. 5 sl. — (2) Bernardo Benussi, *L'Istria nei suoi due milleni di storia*. Trieste 1924, str. 365. — (3) Benussi, n. o. m., str. 290. — (4) A. Müllner, *Das Waldwesen in Krain*. Argo VIII/1900, stolpec 32, opomba 2. — Hermann von Guttenberg, *Geschichtliche Darstellung der Thätigkeit der Staatsverwaltung auf dem Gebiete der Karstaufforstung in Krain, dem Küstenlande und Dalmatien*. Geschichte der österreichischen Land- und Forstwirtschaft und ihrer Industrien 1848—1898. Supplementband. Wien 1901, str. 150 sl. — (5) DAS (Državni arhiv Slovenije), VicA (Vicedomski arhiv) fasc. 1-46, X. — Carlo Morelli di Schönfeld, *Istoria della contea di Gorizia*. Volume I. Gorica 1855, str. 200 sl. — (6) Simon Rutar, *Poknežena grofija Goriška in Gradiščanska*. Zgodovinski opis. Ljubljana 1893, str. 96. — (7) DAS, stanovski arhiv fasc. 66. — Müllner, n. o. m., stolpec 91 sl. — (8) Fotokopija v Mestnem arhivu v Ljubljani. Fotokopijo je oskrbel arhivar Božo Otorepec po originalu v državnem arhivu na Dunaju (Staatsarchiv

Wien), Cod. W 707/6, fol. 119—131. V nadaljnjem citiram kot gozdni red iz 1541. — (9) Karl Schindler, Die Forste der in Verwaltung des k. k. Ackerbau-Ministeriums stehenden Staats- und Fondsgüter. I. Theil. Wien 1885, str. 21 sl. — Guttenberg, n. o. m., str. 150 sl. — (10) Guttenberg, n. o. m., str. 153 sl. — (11) DAS, VicA fasc. I-62 in 69. — (12) Schindler, n. o. m., str. 23 sl. — Simon Rutar, Samosvoje mesto Trst in mejna grofija Istra. Prirodnoznanski, statistični, kulturni in zgodovinski opis. Ljubljana 1896, str. 84 sl. — (13) DAS, VicA fasc. I-55, urbar lupoglavskega gospostva iz leta 1523. — (14) DAS, VicA fasc. I-65. — (15) Simon Rutar, Zgodovina Tolminskega. Gorica 1882, str. 151 sl. — (16) Morelli, n. o. m. Vol. I. str. 206 sl. — (17) Rutar, Zgodovina Tolminskega, str. 153. — (18) Morelli, n. o. m., Vol. II. str. 200 sl. — (19) Rutar, Zgodovina Tolminskega, str. 155. — (20) Morelli, n. o. m., Vol. III., str. 153 sl. — Rutar, Zgod. Tolminskega, str. 155. — (21) DAS, VicA fasc. I-46, X. — Morelli, n. o. m., Vol. I., str. 200 sl. — (22) Morelli, n. o. m., Vol. I., str. 201 sl. — (23) Morelli, n. o. m., Vol. I., str. 209. — (24) Morelli, n. o. m., Vol. II., str. 198 sl. — (25) A. Müllner, Die Anfänge der kaiserlichen Kriegsflotte und die krainischen Wälder. Argo VIII/1900, stolpec 156 sl. — (26) Morelli, n. o. m., Vol. IV. Osservazioni ed aggiunte di G. D. Della Bona. Gorica 1856, str. 207 sl. — (27) Morelli, n. o. m., Vol. III., str. 153 sl. — (28) Müllner, Die Anfänge der kaiserlichen Kriegsflotte..., n. o. m., stolpec 156 sl. — (29) Morelli — Della Bona, n. o. m., Vol. IV., str. 207 sl. — (30) Morelli, n. o. m., Vol. I., str. 209. — (31) Müllner, Das Waldwesen in Krain. Argo IX/1901, stolpec 77. — (32) DAS, VicA fasc. I-62. — (33) DAS, VicA fasc. I-62. — (34) DAS VicA fasc. I-70. — Müllner, Die Anfänge der kaiserlichen Kriegsflotte..., n. o. m., stolpec 149 sl. — (35) DAS, VicA fasc. I-62. — (36) DAS, VicA fasc. I-63. — (37) DAS, VicA fasc. I-63, kupoprodajna pogodba od 18. 5. 1622. — (38) DAS, Stanovski arhiv fasc. 66. — (39) DAS, Stanovski arhiv fasc. 66. — (40) Simon Scharnagl, Die Forstwirtschaft im österreichischen Küstenlande. Wien 1873, str. 29. — (41) Scharnagl, n. o. m., str. 10. — (42) Dimitz, n. o. m., str. 6. — (43) Dimitz, n. o. m., str. 5. — Anton Rossipal, Die Organisation und Wirksamkeit des Forstdienstes der politischen Verwaltung. Geschichte der österreichischen Land- und Forstwirtschaft und ihrer Industrien 1848—1898. IV. Band. Wien 1899, str. 370. — (44) Rutar, Trst in Istria, n. o. m., str. 84 sl. — (45) Dimitz, n. o. m., str. 6. — Scharnagl, n. o. m., str. 10. — (46) Benussi, n. o. m., str. 282. — (47) DAS, VicA fasc. I-70. — (48) DAS, VicA fasc. I-46, X. — (49) Morelli, n. o. m., Vol. I., str. 175 sl. — (50) Morelli, n. o. m., Vol. I., str. 205 sl. — (51) Morelli, n. o. m., Vol. II., str. 201 sl. — (52) DAS, Stanovski arhiv fasc. 66. — Morelli, n. o. m., Vol. III., str. 149. — (53) Müllner, Die Anfänge der kaiserlichen Kriegsflotte... n. o. m., stolpec 156 sl. — (54) Morelli, n. o. m., Vol. I., str. 205 sl. — (55) Morelli, n. o. m., Vol. III., str. 149. — (56) Rutar, Zgodovina Tolminskega, str. 149 sl. — (57) Morelli, n. o. m., Vol. III., str. 151 sl. — (58) Rutar, Zgodovina Tolminskega, str. 153 sl. — (59) DAS, Stanovski arhiv fasc. 66. — (60) DAS, VicA fasc. I-65. — (61) DAS, Stanovski arhiv fasc. 66. — (62) DAS, VicA fasc. I-69. — (63) DAS, Stanovski arhiv fasc. 66. — (64) Rutar, Trst in Istra, n. o. m., str. 84 sl. — (65) Scharnagl, n. o. m., str. 29. — (66) Morelli, n. o. m., Vol. I., str. 201. — (67) Valvasor, Die Ehre der Herzogthums Crain. II. knjiga, str. 265 in 291. — (68) Müllner, Das Waldwesen in Krain. Argo IX/1901, stolpec 81 sl. — (69) Scharnagl, n. o. m., str. 28. — (70) Müllner, Das Waldwesen in Krain, n. o. m., stolpec 85. — (71) DAS, Stanovski arhiv fasc. 66. — (72) Guttenberg, n. o. m., str. 153. Glej tudi Guttenberg, Die Wiederbewaldung des Karstes. Oesterreichs Forstwesen 1848—1888. Wien 1890, str. 189 sl. — (73) Dimitz, n. o. m., str. 7. — Scharnagl, n. o. m., str. 28. — Rossipal, n. o. m., str. 370, ki navaja leto 1819 kot čas ukinitve hrastovega rezervata. — (74) Scharnagl, n. o. m., str. 6. — (75) Scharnagl, n. o. m., str. 29. — Benussi, n. o. m., str. 290. — (76) DAS, VicA fasc. I-55. — (77) DAS, VicA fasc. I-62. — (78) DAS, VicA fasc. I-65 in 69. — (79) Valvasor, II. knjiga, str. 262 sl. in 291 sl. ter XI. knjiga str. 304, 347, 355, 399, 495 sl., 524, 607, 609, 618. — (80) Statistische Uebersichten über die Bevöl-

kerung und den Viehstand von Oesterreich nach der Zählung vom 31. October 1857. — (81) Uebersichtstafeln zur Statistik der österreichischen Monarchie. II. Viehstand im Jahre 1851. Mittheilungen aus dem Gebiete der Statistik, I. Jahrgang, 1. Heft. Wien 1852, str. 17. — (82) Dr. Josip Gruden, Zgodovina slovenskega naroda. Celovec 1910—1916, str. 592 sl. — (83) Sergij Vilfan, Zgodovinske slike iz Brkinov. Kronika, časopis za slovensko krajevno zgodovino I/1953, št. 2, str. 120 sl. — (84) Viljem Kindler, Beleške iz preteklosti snežniških gozdov. Gozdarski vestnik XIII/1955, str. 47. — (85) Johann Nep. Zörer, Auszüge aus der statistisch topographischen Beschreibung des Bezirkes Prem, im Adelsberger Kreise, entworfen vom Herrn... im Jahre 1824, dermal k. k. Gefällenwach-Inspektor in Istrien. Beiträge zur Naturgeschichte, Landwirtschaft und Topographie des Herzogthums Krain. Fünftes Heft. Ljubljana 1839, str. 74 sl.

V SPOMIN INŽ. FRANJU ŠULGAJU

Dne 18. januarja t. l. je tragično preminul kot žrtev avtomobilske prometne nesreče v Vojniku pri Celju v 71. letu starosti naš tovariš ing. Franjo Šulgaj.

Malo nas je, ki smo ga poznali ali pa se ga še spominjamo. Že leta 1946 je stopil namreč po dobrih 35 letih službovanja v pokoj. Zaradi razrahljanega zdravja, ki mu ga je razjedla okupacija, se je prezgodaj umaknil iz našega delovnega kroga ter se preselil iz Ljubljane v Celje, kjer je preživel zaprt v ozek krog svojih najbližjih, zadnja leta.

Rodil se je 1884. leta v Idriji. Gimnazijo je obiskoval v Ljubljani, gozdarsko visoko šolo pa na Dunaju, kjer je diplomiral 1910. leta. Kot mladega gozdarskega inženirja ga je metalo življenje iz kraja v kraj — iz enega delovnega področja v drugo. Služboval je v južni Tirolski, kjer se je predvsem izpopolnjeval v gozdarskem gradbeništvu in v gradnji hudournikov. Po praktičnem izpitu 1912. leta je bil premeščen v Gorico in še isto leto nazaj na območje sedanje Avstrije. Od tu si je spet priboril mesto v Sloveniji, od koder je moral kmalu na Koroško. Prva leta prve svetovne vojne je spet služboval v Sloveniji na vročih tleh in poprišču borb na slovenskem krasu — v Predmeji in v Dolu pri Gorici. 1916. leta je bil premeščen v Idrijo in od tu pa spet v Avstrijo.

Razsulo stare Avstrije ga je kot vojaka doletelo v Idriji, kjer pa mu ni bilo obstanka. Ob ugodni priliki pobegne preko meje v Jugoslavijo, kjer dobi namestitev pri gozdnem oskrbništvu na Bledu, nato pa pri gozdnem oskrbništvu v Kostanjevici na Dolenjskem.

S premestitvijo na Dolenjsko se mu je dotedaj tako razgibano življenje ustalilo. Kot mirnega, tihega in poštenega gozdarskega strokovnjaka se ga še spominjamo v Soteski pri Novem mestu, kjer je služboval na Auerspergovem gozdnem oskrbništvu in je uspešno sodeloval z znanim gozdarjem dr. Hufnaglom. Leta 1920 ga najdemo spet v državni službi na ravnateljstvu državnih gozdov v Ljubljani, od koder je bil leta 1922 premeščen v Novo mesto. Tu je služboval kot sreski gozdarski referent in kot predavatelj na kmetijski šoli na Grmu do leta 1934, ko je bil premeščen kot višji gozdarski svetnik na gozdarski oddelek pri Banski upravi v Ljubljani.

Na tem mestu ga je zatekla okupacija. Kot ubežnika iz Idrije — že prej okupiranega dela Slovenije, ga je nova okupacija tem bolj prizadela. To dobo je preživel v delu in neučakanosti po boljšem in spet svobodnem življenju. Žal ga je

